

QORAQALPOG'ISTON SHAROITIDA BEDANING ASKOXITIZ KASALLIGINI QISHLAB CHIQISHINI BASHORAT QILISH VA ZARARIGA QARSHI KURASH CHORALARI

Durshimbetov Ispandiyar Kerimbergenovich, qishloq xo'jaligi falsafa fanlari doktori. (PhD)

Allabergenov Nosirbek Aslanbek o'g'li, magistr,

Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti.

Annotatsiya. *Qoraqalpog'iston sharoitida bedaning askoxitiz kasalligini qishlab chiqishini bashorat qilish, askoxitiz kasalligini ko'payish va rivojlanish va keltiradigan zarari hamda qarshi kurash choralari.*

Kalit so'zlar: *Askoxitiz kasalligi, askoxitiz kasalligini qishlab chiqishini bashorat qilish, askoxitiz kasalligini ko'payish va rivojlanish, qarshi kurash choralari.*

Аннотация. *Прогнозирование зимовки аскохитоза люцерны в условиях Каракалпакстана, размножение и развитие аскохитоза, его повреждения и меры противодействия*

Ключевые слова: *аскохитоз, прогнозирование зимовки аскохитоза, размножение и развитие аскохитоза, меры противодействия.*

Annotation. *Prediction of wintering of alfalfa ascochytirosis in the conditions of Karakalpakstan, reproduction and development of ascochytirosis and its damage and countermeasures.*

Key words: *ascochytirosis disease, predicting the wintering of ascochytirosis disease, reproduction and development of ascochytirosis disease, countermeasures.*

Beda o'simligi qishloq xo'jalik ekinlari uchun almashlab ekishda katta ahamiyatga ega, tuproqni g'o'za viltidan tozalaydi, ikkilamchi sho'rlanishda sho'rni yuvishda foydalaniladi, tuproq va suv eroziyasi ta'sirini kamaytiradi. Qoraqalpog'iston sharoitida beda dalalarida bir qator kasallik turlari uchraydi. Bu kasalliklarning ekin maydonlarida tarqalishi, rivojlanishi, iqtisodiy zararini hisobga olgan holda, ularni eng asosiylari qatoriga un-shudring, qo'ng'ir dog'lanish, sariq dog'lanish, askoxitiz, fuzarioz, zang kasalliklarini kiritish mumkin. Beda o'simligining askoxitiz kasalligi yog'ingarchilik ko'p kuzatiladigan va sug'oriladigan dehqonchilik sharoitlarida keng tarqalgan. O'simlikning barcha a'zolari zararlanadi. Barglarda shakli, o'lchami va rangi har xil bo'lgan dog'lar hosil bo'ladi: mayda, to'q jigarrang yoki deyarli qora, ko'pincha xira sarg'ish gardishli; ancha yirik (diametri 3-5 mkm), to'q jigarrang, ammo ochroq markazli va sarg'ish hoshiyali; eng yirik (diametri 6-8 mkm), och qo'ng'ir yoki och sariq, hoshiyasi to'q qo'ng'ir dog'lar. Poya, bargbandi va dukkaklarda dog'lar birmuncha maydaroq, to'q qo'ng'ir, dastlab moysimon hoshiyali, keyinchalik u sarg'ish tusga kiradi. O'simlikning zararlangan a'zolari quriydi, urug'lar puch, qo'ng'ir tusli va burishgan qobiqli bo'lib qoladi.

Askoxitiz kasalligini tarqalishi va keltiradigan zarari. Bedaning agrotexnik va meliorativ ahamiyati undan olingan hosilga bog'lik bo'lib, dalada beda o'simligining o'sishi past va rivojlanishi yaxshi bo'lmasa, uning hosili pasayadi, tuproq hosildorligiga va urning meliorativ holatini yaxshilashga ko'rsatadigan ta'siri kamayadi. Bedadan yuqori hosil olish uni agrotexnik qoidalarga mos ravishda tarbiyalashga, bahorda qo'lay muddatlarda ekish, o'z vaqtida mineral o'g'itlar bilan oziqlantirish, zararkunandalarga, kasalliklarga va begona o'tlarga qarshi oldidan kurash choralari qo'llash, vaqtida sug'orish va isrof qilmasdan yig'ib olishga bog'lik bo'ladi.

Kasallangan o'simlik o'sishdan, rivojlanishdan orqada qoladi, maysalar nobud bo'ladi, dukkaklarini pishishi sekinlashadi bir me'yorda pishmaydi. Kasallangan barglar to'kilib ketadi,

kasallangan dukkaklaridagi don pishib yetilmaydi, puch bo'lib, unib chiqish qobiliyati pasayib ketadi. Hosildorlik o'rtacha 3-3,5 ts/ga kamayadi.

O'simlik poyasida, shoxlarida va gul bandlarida qoramtir ezilgan dog'lar paydo bo'ladi. Poya qobig'i titiladi va jaroqatlanadi. Zararlangan poya ingichkalanadi va nobud bo'ladi. Askoxitiz bilan zararlangan o'simlik pichani hosili 16-30%, mumkin 50% gacha yo'qotiladi, urug'ning unuvchanligi 30% gacha kamayadi. Kasallik qo'zg'atuvchisi etilmagan zamburug' *Ascochyta imperfecta* Peck. O'simlik qoldiklarida zamburug' qora piknidalar paydo qiladi, piknidalar bir xo'jayrali, ayrimlari ikki xo'jayrali piknosporali bilan, o'lchami 5-15x2,5-5 mkm. Etarlicha namlik bo'lganda piknidalar etilib elimsimon pushtirangda massalar turida unib chiqadi. Inkubatsion davri 4-6 kunni tashkil qiladi. Askoxitiz kasalligi patogeni gribnitsa va pikosporali piknida shaklida urug'larda va o'simlik qoldiqlarida saqlanadi.

Askoxitiz kasalligini ko'payish va rivojlanish xususiyatlari. Askoxitiz kasalligini takomillashmagan zamburug' *Ascochyta imperfecta* Peck. qo'zg'atadi. Askoxitiz dunyoda va bizning sharoitimizda bedaning eng keng tarqalgan va zararli kasalligidir. Kasallik qo'zg'atuvchisi barglarni, yosh shoxlarni, poyalarni, gul a'zolarini, dukkaklarni va urug'larni zararlaydi, shuningdek ildiz tizimining yuqorgi qismini jarohatlaydi. Patogenning jarohati natijasida barglarda mayda nuqtali qora dog'lar hosil bo'ladi va ularni kattaligi 1-8 mm li bir-biridan ancha farqlanadi. Beda barglarini zararlash tavsifiga bog'lik *Ascochyta imperfecta* 15 mikromitsetlari, kasallikni namoyon bo'lish bo'yicha har xil shaklda farqlanadi.

Ko'p hollarda askoxitiz mayda shaklda, diametri 2 mm gacha, bargning asosiy va tomirlari buylab joylashgan bo'lib, noto'g'ri shakllarda, keskin farqlanadigan, qoramtir-qo'ng'ir yoki qora dog'lar ko'rinishida bo'ladi. Bargning pastki tomonida dog'lar ancha yirik bo'lib, bargda bir tekis tarqalmagan, ko'pincha piknidalar yaxshi ko'ringan holda joylashadi. Kasallik bilan kuchli darajada jarohatlanganda dog'lar qo'shiladi va barg shapalog'i

buylab markazi tomonga tarqaladi, va uning yirtilib ketishiga olib keladi.

Askoxitoz kasalligiga qarshi kurash choralari. Askoxitoz kasalligini qo'zg'atuvchi zamburug'beda urug'ida hamda o'simlik qoldiqlarida mitseliy va piknida shaklida qishlaydi. Bahorda konidiyalar bedani zararlaydi va zararlanishdan 4-6 kun so'ngra yangi piknidalar hosil bo'ladi.

Kasallikning zarari bedaning ko'k massasi va urug'i hosili kamayishini keltirib chiqaradi. Beda kasalliklariga qarshi kurash choralaridan kasalliklarga chidamli navlarni yaratish va ekish, urug'ni sog'lom yoki kam zararlangan o'simliklardan olish, urug'lik bedani em-xashak sifatida o'stiriladigan ekindan hamda birinchi yil ekinlarini keyingi yil ekinlaridan uzoqroq dalalarda joylashtirish, beda uru g'ini puxta tozalash va samarali fungitsid bilan dorilash, tuproqqa mineral o'g'itlarni balansi saqlangan holda va tuproqning agroximik analizi natijalarini hisobga olib, mikroelementlar bilan birga solish, bahorda beda o'sib boshlashidan oldin ekinlarni boronalash va o'simlik qoldiqlaridan puxta tozalash qo'llaniladi. Beda ekinini kasalliklardan himoyalashda muhim tadbirlardan urug'liklarni furaj ekinlaridan, birinchi yilgi bedani esa qari ekinzorlardan fazoviy izolyatsiyalash, erta bahorda

bedani boronalash (ko'karmasdan oldin) va o'simlik qoldiqlarini daladan chiqarib tashlash, g'unchalash va gullay boshlash davrida askoxitoz va boshqa dog'lanish kuchli rivojlanganda bedani pichanga o'rib yuborish (bunday hollarda urug'likka ikkinchi o'rim qoldiriladi). O'rigan bedani o'z vaqtida daladan olib chiqish lozim, chunki bu ish kechiktirilsa qayta ko'karayotgan beda takroriy zararlanishi mumkinligi tadqiq qilingan. Bedaning askoxitoz kasalligi bilan kurash choralariga dastlab dalalarni sanitariya holatlarini yaxshilash kiradi. O'simliklarni qoldiqlarini yo'q qiladigan har qanday agrotexnik usullarni qo'llash, bedaning dastlabki zararlanish darajasini kamaytiradi. Bedaning askoxitoz kasalligini paydo bo'lishi va tarqalishi yuqorida belgilab o'tilganidek zararlangan o'simlik qoldiqlari hisoblanadi. Qishlab chiqqan o'simlik qoldiqlarini bahorda tahlil qilganimizda piknidalarda yashashga qobiliyati bo'lgan konidiyalarni bor ekanligi aniqlandi.

Kasallik qo'zg'atuvchisi rivojlanishi tsiklini o'zgachaligini hisobga olib, askoxitoz bilan kurashda samarali choralardan beda dalalarini sanitariya holatini saqlash hisoblanadi. Askoxitoz zamburug'ini qishlab chiqish bosqichini yo'q qilishda dalalardan o'simlik qoldiqlarini o'z vaqtida tozalash va yo'q qilish kasallikni keying tarqalishini oldini oladi.

ADABIYOTLAR:

1. Arslonov M.T., Aliev Sh.K., Sagdullaev A.U., Xujaev O.T., Muxitdinov V.N., Babaxanova M., Abdullaeva X.Z., Abduvosiqova L.A. Qishloq xo'jalik ekinlarining zararkunandalari, kasalliklari va ularni hisoblash hamda tarqalishini bashorat qilish. Toshkent, «Fan va texnologiya», 2018. 404+16 bet rasmlar.
2. Toren'yazov E.Sh., Xo'jaev Sh.T., Xolmuradov E.A., O'simliklarni himoya qilish. Toshkent, Navro'z. 2018. -878. b.
3. <http://www.zin.ru>.
4. www.plantprotection.com

УЎТ: 632+954

ЃЎЗА ДАЛАЛАРИДАГИ БИР ЙИЛЛИК БЕГОНА ЎТЛАРГА ҚАРШИ ГАМБИТ СК, 500 ГЕРБИЦИДИНИ ҚЎЛЛАШНИНГ САМАРАДОРЛИГИ

Махкам Шодманов, доцент,
Турсунов Жамшид Хайрулло ўғли, магистр,
Тошкент давлат аграр университети.

Аннотация. Мақолада Тошкент вилоятининг типик бўз тупроқлари шароитида Гамбит СК, 500 гербицидини қўллашнинг бегона ўтларнинг турларига, ўзанинг ўсиши, ривожланиши ва ҳосилдорлигига таъсири бўйича маълумотлар келтирилган. Гамбит СК, 500 гербициди 1,5 л/га меъёрда қўлланилганда бир йиллик бегона ўтларни 86,2-87,7 %, 2,0 л/га меъёрда ишлатилганда 88,5-90,0 % йўқотган.

Гамбит СК, 500 гербициди 1,5 л/га меъёрда қўлланилганда назорат вариантыга нисбатан 4,2 ц/га қўп пахта ҳосили олинган.

Калит сўзлар: гербицид, Гамбит, бир йиллик бегона ўтлар, л/га, дона/м², пахта ҳосилдорлиги.

Аннотация. В статье приводятся материалы о влиянии применения гербицида Гамбит СК, 500 на однолетние сорные растения, рост, развитие и урожайность хлопчатника в условиях типичных сероземов Ташкентской области. При применении гербицида Гамбит СК, 500 в норме 1,5 л/га количество однолетних сорняков снижается на 86,2-87,7 %, при применении в норме 2,0 л/га на 88,5-90,0 %.

В варианте, где применяли гербицид Гамбит СК, 500 в норме 1,5 л/га по сравнению с контрольным вариантом получено на 4,2 ц/га больше урожая хлопчатника.

Ключевые слова: гербицид, Гамбит, однолетние сорняки, л/га, шт/м², урожайность хлопчатника.

Annotation. The article provides materials on the impact of the use of the herbicide Gambit SK, 500 on annual weeds, the growth, development and yield of cotton under conditions of typical gray soils of the Tashkent region. When using the